

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НОВІТНЬОЇ ДОБИ

Р. І. Ветров

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСТАТОЧНУ ЛІКВІДАЦІЮ МЕНШОВИКІВ В УКРАЇНІ У 1920–1924 РР.

Питання про час остаточної ліквідації більшовиками меншовиків на початку 20-х років ХХ століття в Україні є важливим як в науково-теоретичному, так і історико-політичному значенні. Актуальність питання посилюється ще й тим, що в різні історичні епохи дослідники вказували різні причини ліквідації меншовиків.

Так, радянська історіографія зображувала ліквідацію меншовиків цілком “закономірним явищем” внаслідок так званої “дрібнобуржуазної природи” цієї партії, яка проводила в період революції і громадянської війни “антирадянську, опортуністичну, контрреволюційну” політику, внаслідок чого зазнала “банкрутства”, отримала повний “крах” і назавжди зникла безслідно з політичної арени [1].

Сучасна українська історіографія наполягає на тому, що меншовики в Україні були насправді штучно і примусово ліквідовані більшовиками, які застосовували відносно них тільки репресивні методи боротьби, заради встановлення однопартійної тоталітарної системи влади. Це докладно зображується в цікавих і змістовних монографічних роботах К. Кокіна і О. Мовчан [2], О. Бриндака [3], В. Ченцова [4] та інших дослідників. Але деякі аспекти цієї проблеми, зокрема питання про час, коли більшовики перейшли від політики ідейно-політичної дискредитації і посилення репресій до політики повної і остаточної ліквідації меншовиків, вимагають, на наш погляд, своєї подальшої розробки [5]. Тому в роботі зроблена спроба по-новому вирішити це актуальне питання.

Треба відзначити, що на початку 1920 р. становище меншо-

вицьких організацій в Україні, яка була звільнена від денікінщини, було дуже і дуже важким, суперечливим. Відомо, що денікінщина стала головною, смертельною загрозою як для загальноросійської соціалістичної революції, так і для суто української національної революції. Тому всі дійсно прогресивні і революційні сили і партії — більшовики, боротьбісти, борбісти, укапісти, бундівці, махновці — всі, хоч кожна сила переслідувала свої інтереси, відчайдушно боролися проти білогвардійців.

А меншовики України майже повністю дискредитували себе активним співробітництвом з денікінцями. В цю добу меншовики, зберігаючи формально єдність в парторганізаціях, фактично розкололись на дві частини: на так званих лівих та правих. Якщо ліві меншовики виступили проти денікінщини і закликали за збереження радянської влади, то праві меншовики Харкова, Києва, Катеринославу і, особливо Одеси, з радістю зустрічали білих, активно співробітничали з ними, входили до міських білих управ, створювали військові загони на допомогу білим, збирали гроші, провіант для денікінців тощо. При цьому праві меншовики плекали марну надію, що їм вдасться “демократизувати денікінщину” [6].

Не випадково, що Головний комітет меншовиків України восени 1919 р. рішуче засудив “співробітництво з режимом Денікіна, яке проводять тепер меншовики Харкова і Катеринослава, несумісне з належністю до партії” [7]. Так само засуджувалися за підтримку білих і праві меншовики Києва [8].

Навіть ЦК партії меншовиків також вказував, що: “До ЦК надходять свідоцтва про те, що на окупованій денікінцями частині України деякі члени партії проводять опортуністичну політику, явно побудовану на пристосуванні до денікінського режиму в фантастичних цілях його демократизації” [9]. ЦК партії меншовиків цілком підтримав рішення Головного комітету України щодо засудження діяльності правих меншовиків Харкова, Катеринослава і, частково, Києва за підтримку денікінців, а Одеську організацію правих меншовиків “за особливі заслуги” в справі співробітництва з денікінцями навіть “розпустити і створити замість неї нову парторганізацію” [10].

Зрозуміло, що після розгрому денікінщини і встановлення на початку 1920 р. в третій і остаточний раз Радянської влади в Україні, більшовики відразу ж розв’язали нову кампанію та-

врування меншовиків за їхню “активну допомогу денікінцям”. Отже, в боротьбі за ліквідацію меншовиків, головного конкурента більшовиків в робітничому русі, Компартія діяла дуже ретельно, “творчо” використовуючи безпомилковий метод “батоба і пряника”, проводячи “гнучку” тактику поєднання “дій НК” з “ідейно-виховною роботою”.

Зрозуміло, що більшовики України в своєму ставленні ставсно меншовиків керувалися вказівками В. Леніна, який в січні 1921 р. писав: “... Теперішній момент вимагає ... найнещаднішої боротьби з ними і наймаксимальнішої недовіри до них (як до найнебезпечніших фактичних посібників білогвардійщини)” [11].

Ось чому КП(б)У, як і вся партія більшовиків, різко посирила відносно меншовиків не тільки ідейно-політичну боротьбу, намагаючись повністю дискредитувати їх, але застосовувала також проти них жорстокі каральні, репресивні заходи з боку НК. Не випадково, що IV конференція КП(б)У, яка відбулась у березні 1920 р., підкреслила, що “... з партіями меншовиків та есерів необхідна найрішучіша боротьба, аж до їх повного придушення” [12].

Спочатку більшовики намагалися ідейно-політично дискредитувати меншовиків. З цією метою вони вже в березні 1920 р. швидко провели гучний відомий судовий процес проти київських меншовиків, намагаючись морально-політично засудити київських правих меншовиків за їх співробітництво з денікінцями [13]. Більшовики намагалися надати процесу не тільки всеукраїнського, але й загальноросійського значення. Не випадково, що один з підсудних — лідер київських меншовиків, член ЦК партії Г. Кучин-Оранський у виступі на суді казав: “Цілком зрозумілий політичний зміст вигаданого процесу. Тут йде боротьба проти впливу соціал-демократів на робітничий клас” [14].

Хоча київський процес здійснив певний вплив на деяку частину робітників краю, але він не досяг бажаного більшовиками результату: партія меншовиків не була ліквідована, а, навпаки, ще більш активно продовжила свою діяльність.

Тому більшовики застосували проти меншовиків жорстокі каральні заходи. Так, в березні 1920 р. ВУНК провела масові арешти серед меншовиків республіки [15].

В середині серпня 1920 р. ВУНК заарештувала всіх делегатів Всеукраїнської конференції РСДРП(м) в Харкові, а потім правих меншовиків засудили і кинули до в'язниць, а інших примусово вислали до Грузії, де при владі були меншовики [16].

На початку березня 1921 р. організації меншовиків в Україні зазнали дуже сильного, майже тотального удару з боку ВУНК. У всіх містах були заарештовані і кинуті до в'язниць сотні меншовиків. Згідно з даними, наведеними самими меншовиками, в березні 1921 р. було заарештовано 1400 осіб, в тому числі у Катеринославі — 200 осіб, Харкові — 100, Одесі — 80, Києві — 75, Кременчуці — 36, Донбасі — 350 меншовиків [17]. Але в зв'язку з рішучим протестом з боку робітників, більшість меншовиків незабаром була звільнена.

Друга хвиля масових арештів меншовиків прокотилася вже на початку 1922 р. Зрозуміло, що арешти скорочували чисельність меншовиків, посилювали внутріпартійну кризу, розкол на правих та лівих, а останні почали настійливо виступати за припинення політичної діяльності і навіть за саморозпуск організацій.

Ось чому не випадково, що саме у зв'язку з безупинними репресіями меншовики примушені були на таємній Жовтневій всепартійній нараді 1922 р. прийняти рішення про перехід до цілком нелегальної, підпільної діяльності, що породжувало ілюзію про їх повну відсутність. Головою обраного на нараді російського Бюро ЦК партії меншовиків став Г. Кучин-Оранський [18].

Разом з тим треба підкреслити, що остаточне ліквідування меншовиків більшовики бачили не тільки в посиленні репресій. КП(б)У проводила відносно них більш гнучку тактику. Більшовики вирішували двоєдине завдання, діяли у двох основних напрямках: по-перше, вони посилювали репресії проти правих, а, по-друге, підтримували лівих і залучали їх на свій бік.

Навесні 1923 р. сталися дві важливі події, які спонукали більшовиків перейти від політики посилення репресій щодо меншовиків до нової політики — повної і остаточної ліквідації і знищення меншовиків в Україні.

По-перше. В 1923 році дещо активізувалася діяльність меншовиків в Україні, що було пов'язано з хвилюванням серед ро-

бітників щодо скрутного економічного становища. Напередодні 1-го Травня Головний комітет меншовиків України поширив серед робітників листівку ЦК партії з критикою внутрішньої політики Компартії. Сталися виступи меншовиків на робітничих зборах у Донбасі, Одесі, Харкові, Києві [19]. Все це дуже занепокоїло більшовиків. У відповідь ДПУ України провело каральну операцію з арешту меншовиків у великих містах — Києві, Харкові, Одесі, а також у Донбасі [20].

По-друге. Всередині самих меншовиків остаточно сформувалися ліві течії та групи, які при “допомозі” і під пильним контролем з боку НК-ДПУ почали виступати із заявами про припинення політичної діяльності і ліквідацію своїх парторганізацій.

Першими 23 травня 1923 р. заявили про ліквідацію своєї організації меншовики Катеринослава. В “Заяві 18 меншовиків”, 15 з яких були робітниками з дореволюційним партстажем, говорилось про вихід їх із партії і самоліквідацію місцевої організації [21]. Факти свідчать, що ця заява стала своєрідним сигналом для всіх меншовиків України. Слідом за ними в червні заявили про ліквідацію своїх організацій меншовики Кривого Рогу і Кам’янського, в серпні — Олександрівська, Бердянська, Бахмачу, у вересні — Донбасу [22].

Враховуючи ці процеси та події, які почались тепер у меншовиків, ЦК РКП(б) вже 4 червня 1923 року розіслав під грифом “цілком таємно” за підписом секретаря ЦК В. Молотова циркуляр до всіх губкомів та обкомів під назвою “Про заходи боротьби з меншовизмом”. В документі вказувалося: “якщо раніше, у 1918 — 1920 рр. меншовизм стояв на платформі напіввизнання Радянської влади, то після завершення громадянської війни і з початком НЕПу йшла невпинна еволюція вправо, яка і перевернула меншовиків в партію капіталістичної реставрації”. Звідси і випливало принципово нове завдання: “вирвати з корінням меншовизм в робітничому класі, остаточно дезорганізувати і розбити партію меншовиків, ліквідувати можливість відродження її в майбутньому” [23].

В документі також підкреслювалося, що “сьогодні остаточно завершено повний розгром всіх буржуазних партій, партії правих есерів, до лав більшовиків увійшли всі національні компартії — залишається тільки одна партія меншовиків, яку

треба тепер остаточно знищити” [24]. Разом з тим вказувалось, що треба добре бачити принципову різницю між так званими лівими меншовиками, яких треба залучати на свій бік, та правими, яких треба знищувати [25]. При цьому всіх комуністів зобов’язували у вирішенні цих питань мати тісні зв’язки з ДПУ [26].

В зв’язку з цим треба підкреслити, що саме з літа 1923 р. більшовики розгорнули принципово новий етап боротьби з меншовизмом — етап їх остаточної ліквідації і знищення.

Виконуючи ці настанови, ЦК КП(б)У доповнював їх і конкретизував згідно з місцевими особливостями і неодноразово приймав сам подібні рішення. Так, вже 19 липня 1923 р. було прийнято інструктивний лист ЦК КП(б)У за підписом секретаря Е. Квірінга під назвою “Про заходи боротьби з меншовиками”, в якому, розвиваючи і доповнюючи лист ЦК РКП(б), говорилося, що “у всій подальшій роботі по боротьбі з партією меншовиків необхідно максимально використовувати момент її внутрішнього розкладу, який проявляється у відході рядової частини партії, що особливо треба підтримувати і використовувати у боротьбі проти іншої частини партії — інтелігенції” [27].

23 вересня 1923 р. був посланий під грифом “цілком таємно” до Харківського, Катеринославського, Одеського та Київського губкомів і т. Балицькому (Голова ДПУ України) за підписом секретаря ЦК КП(б)У Д. Лебідя інструктивний лист, в якому говорилося, що “робота, яка тепер продовжується із самоліквідації меншовицьких організацій в Україні, безсумнівно є явищем позитивним, яке повинно нами всіляко заохочуватися. Але при цьому потрібно проявляти максимум уважності і політичної витримки”, не підштовхувати меншовиків, не проявляти квапливості, а заохочувати всіляко вихід меншовиків із партії, друкувати їх об’яви, виступи тощо, щоб “процес саморозпуску був природним, масовим і суворо самохітним” [28].

Разом з тим в листі підкреслювалося, що потрібно “вести спостереження ДПУ, особливо за інтелігенцією меншовиків, а не робітниками, але не припускати втручання ДПУ в сам хід справ меншовиків”. При цьому говорилося, що після виходу Катеринославських меншовиків із партії “для нас в Україні важливо провести розвал і ліквідацію меншовицьких організа-

цій в Одесі та найбільш міцної політично, але слабкої чисельністю, Київської” [29].

Незабаром в жовтні 1923 р. заявили про свою “самоліквідацію” меншовики Києва, Одеси, Харкова та інших великих міст. Тоді ж, в жовтні, на республіканській нараді меншовиків було створено Всеукраїнське бюро з ліквідації меншовицьких організацій з п’яти добре відомих в краї лідерів соціал-демократії: В. Галузіна, М. Колчинського (Укроргбюро), М. Массарського (Харків), В. Мосякова (Донбас) і А. Снегірьова (Катеринослав) [30].

В листопаді Всеукраїнське бюро опублікувало “Декларацію колишніх членів РСДРП (меншовиків) в Україні”, в якій визнавалось, що російський меншовизм збанкрутував: “Уроки російської революції, а також становище боротьби світового пролетаріату проти буржуазії безперечно свідчать про історичну правоту лінії РКП(б) і III Інтернаціоналу”. Тому в документі говорилось про необхідність розпустити всі меншовицькі організації в Україні і вступити до лав більшовиків [31]. В грудні 1923 — січні 1924 р. відбулися губернські з’їзди меншовиків, на яких були одностайно прийняті рішення про припинення політичної діяльності і саморозпуск всіх меншовицьких організацій в Україні [32].

Враховуючи процес “самоліквідації” меншовиків, який розпочався в Україні, ЦК РКП(б) в січні 1924 р. виділив навіть 5 тис. золотих рублів ЦК КП(б)У для проведення “Всеукраїнського з’їзду колишніх меншовиків”, який, на думку більшовиків, повинен був мати показове значення для всіх меншовиків Радянського Союзу [33].

Заключним актом політичної драми з ліквідації меншовицьких організацій був так званий “Всеукраїнський з’їзд колишніх меншовиків”, який відбувся 1-3 лютого 1924 року в Харкові. “45 посланців від Київської, Харківської, Катеринославської, Одеської губерній, а також Донбасу представляли біля 700 колишніх меншовиків з партстажем від 10 до 25 років”, в тому числі від Катеринослава — 165 осіб, Донбасу — 147, Одеси — 98, Києва — 90 осіб [34].

В зв’язку з цим треба відзначити, що цифра 700 осіб, це була лише одна, але менша частина меншовиків, які об’єдналися в так звані “ліквідаторські групи”. Тому друга, майже

вдвічі більша частина меншовиків, які не були прийняті до цих груп самими меншовиками, тепер просто залишали лави партії і припиняли будь-яку партійно-політичну діяльність взагалі.

В доповіді, з якою виступив М. Массарський (Харків), у виступах інших делегатів говорилося, що “рух за ліквідацію партії меншовиків виник повністю самостійно, без якого-небудь тиску зверху”. В рішенні з’їзду вказувалося, що “як не важко ліквідувати партію, але треба поховати те, що давно вже вмерло саме” і “гробарем всього меншовизму став пролетаріат, який пішов за більшовиками”. Тому “РСДРП на Україні розвалилася не тільки ідейно, а і фізично”. З’їзд постановив “розпустити всі організації меншовиків в Україні, ліквідувати Головний комітет України”, а колишнім членам РСДРП вступати до Компартії [35].

В Одесі 17 лютого 1924 р. група колишніх меншовиків у складі 26 осіб на чолі з М. Патлажаном заявила, що “виконуючи постанови Всеукраїнського з’їзду колишніх меншовиків, який відбувся у Харкові, вони припиняють свою діяльність, виходять із складу партії меншовиків і подають колективну заяву з проханням до вступу у КП(б)У” [36]. Виконуючи рішення “Всеукраїнського з’їзду колишніх меншовиків”, припинили також діяльність і остаточно самоліквідувалися майже всі організації РСДРП в Україні.

Малочисельні залишки колишньої партії РСДРП в Україні, які налічували майже кілька десятків чоловік, котрі були незгодні з рішенням з’їзду, вперто продовжували антирадянську діяльність. Так, 16 лютого 1924 р. від імені Одеського комітету РСДРП група правих меншовиків оголосила як відгук на рішення Всеукраїнського з’їзду колишніх меншовиків, що “там, у Харкові”, “розігрався новий фарс з переодяганням”, що “іуди — лжеліквідатори продають славетну соціал-демократію”, і “під диктовку чекістських суфлерів кажуть, що меншовизм вмер”. “Ні, — говорилося в заяві, — меншовизм є, він діє і буде діяти, але в глибокому підпіллі” [37]. Подібні виступи правих меншовиків відбулися у Києві, Катеринославі та Харкові. Так, наприклад, в Катеринославі місцевий комітет правого осередку меншовиків видав листівку, в якій зазначалося, що “інсценування з’їзду колишніх меншовиків” — “це арена ганебної комуністичної провокації”, які діють “воскреслими

найгіршими методами царської охоранки”. Тому тих меншовиків, які виступили за ліквідацію партії, вони кваліфікували “як зрадників”, які “зовсім нічого спільного не мають не тільки з соціал-демократією та робітничим класом, але й в цілому з революцією”. При цьому вони стверджували, що “Бюро колишніх меншовиків є досить допоміжним органом ДПУ” [38].

Такі нелегальні організації правих меншовиків були ліквідовані органами ДПУ. Так, в липні 1924 р. в Києві, Одесі, Харкові, Полтаві, Катеринославі були затримані ті, хто намагався продовжувати політичну діяльність у глибокому підпіллі [39]. Разом з тим деяка частина правих меншовиків, яка не скорилася більшовикам, виїжджала за кордон, де продовжувала антирадянську діяльність. Так, Одеський губком КП(б)У повідомляв, що “за останній час за кордон виїхало 7 меншовиків, яким не чинили ніяких перешкод” [40]. Одиниці меншовиків виїхали таємно за кордон і з інших губерній.

Так у 1924 р. з політичної арени остаточно зник меншовизм. Тепер КП(б)У повністю контролювала весь робітничий клас, всіх трудящих України.

Джерела та література:

1. Непролетарские партии России. Урок истории. — М., 1984. — 566 с.; Рубан Н. В. Октябрьская революция и крах меньшевизма. — М., 1968. — 399 с.
2. Кокін С. А., Мовчан О. М. Ліквідація більшовиками право есерівської і меншовицької опозиції в Україні в 1920-1924 рр. — К., 1994. — 58 с.
3. Бриндак О. Б. Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-і роки ХХ ст. — Одеса, 1998. — 183 с.
4. Ченцов В. В. Політичні репресії в радянській Україні в 20-і роки. — Тернопіль. — 2000. — 395 с.
5. Ветров Р. І., Донченко С. П. Політичні партії України в першій чверті ХХ ст. (1900-1925 рр.). — Дніпропетровськ-Дніпродзержинськ, 2001р. — 245 с.
6. Там само. — С. 164-167.
7. Там само. — С. 167.
8. Там само. — С. 166-167.
9. Сборник резолюций и тезисов ЦК РСДРП и партийных совещаний. — Харьков. — 1920. — С. 62.
10. Там само. — С. 64.
11. Ленін В. І. ПЗТ. Т. 45. — С. 46.
12. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях

- съездов, конференций и пленумов ЦК. Т. 1. — Киев. 1976. — С. 90.
13. Партия меньшевиков и денкининщина. Процесс Киевских меньшевиков. 21-23 марта 1920 г. — М., 1923. — С. 6-14.
 14. Там само. — С. 6, 116.
 15. Малицкий А. Чека и ГПУ. — Харьков, 1923. — 68 с.
 16. На защите революции: Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии. 1917-1922 / Сб-к документов и материалов. На защите революции: Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии. 1917-1922 / Сб-к документов и материалов. — Киев, 1971. — 267с — Киев, 1971. — С. 251.
 17. Российский Государственный Архив социально-политической истории (РГАСПИ). Ф. 275, ОП. 1, Спр. 197; 2) Ф. 17, Оп. 60, Спр. 294.
 18. Политические партии России. Конец XIX — первая треть XX века. Документальное наследие. Меньшевики в 1922-1924 гг. Кн. 4-я. — М.: РОССПЭП. 2004. — С. 25, 136.
 19. Там само. — С. 61, 429.
 20. На защите революции: Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии. 1917-1922 / Сб-к документов и материалов. — Киев, 1971. — С. 12.
 21. Звезда (Екатеринослав). — 1923, 23 мая.
 22. Ветров Р. І., Донченко С. П. Зазнач. праця. — С. 204.
 23. Центральный Державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 1642. — Арк. 1-2.
 24. Там само. — Арк. 3.
 25. Там само. — Арк. 5.
 26. Там само. — Арк. 10.
 27. Там само. — Арк. 10-11.
 28. Там само. — Арк. 8.
 29. Там само. — Арк. 8-9.
 30. Ветров Р. І., Донченко С. П. Зазнач. праця. — С. 204.
 31. Там само.
 32. Там само.
 33. Политические партии России. Конец XIX — первая треть XX века. Документальное наследие. Меньшевики в 1922-1924 гг. Кн. 4-я. — М.: РОССПЭП. 2004. — С. 660.
 34. Ветров Р. І., Донченко С. П. Зазнач. праця. — С. 206.
 35. Там само. — С. 206-207.
 36. Державний архів Одеської області (ДАОО). — Ф. 39. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 2.
 37. Там само. — Арк. 76-77.
 38. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО). — Ф. 66. — Оп. 1. — Спр. 230. — Арк. 121.
 39. Ветров Р. І., Донченко С. П. Зазнач. праця. — С. 208.
 40. Российский Государственный Архив социально-политической истории (РГАСПИ). — Ф. 17. — Оп. 60. — Спр. 294. — Арк. 80.

Анотації

Ветров Р. И. К вопросу об окончательной ликвидации меньшевиков в Украине в 1920 — 1924 гг.

В статье сделан анализ истории ликвидации большевиками меньшевиков в Украине в 1920-1924 годах. При этом впервые выдвигается два основных этапа: первый — с начала 1920 г., когда большевики проводили политику идейно-политической дискредитации меньшевиков, сочетаемую с репрессиями, и второй этап — с лета 1923 г. — этап окончательной ликвидации и уничтожения меньшевиков в Украине.

Vetrov R. I. To the question of the final liquidation of Mensheviks in Ukraine in 1920 — 1924.

In the article the history of Mensheviks liquidation by Bolsheviks in Ukraine in 1920-1924 is under analysis. For the first time two main stages of these events were marked out. The first stage began in the 1920-s when Bolsheviks were carrying out their ideological and discriminative policy combined with repressions against Mensheviks. The second stage which took place in summer 1923 was the stage of the final liquidation of Mensheviks in Ukraine.

П. Є. Кам'янський

ОРГАНІЗАЦІЙНО-КАДРОВЕ ЗМІЦНЕННЯ СТАНІСЛАВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ УГКЦ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1919 — 1939)

До важливих тем з історії УГКЦ відноситься діяльність Станіславської єпархії, як однієї з її структурних одиниць. Окремі аспекти даної проблеми висвітлені в працях науковців М. Вуянко [1] В. Грабовецького [2], О. Єгрешія [3], І. Луцького [4], В. Марчука [5], В. Полека [6] та інших. Однак поза увагою дослідників залишилося питання форм і методів з організаційно-кадрового зміцнення єпархії в умовах міжвоєнного (польського) періоду 1919 — 1939 рр. Актуальність проблеми зумовлена й важливістю висвітлення ролі єпископа Г. Хомишина, який в умовах українсько-польського протистояння зумів зробити чимало не лише для зміцнення єпархії та розвитку релігійного життя, а й в питанні пошуку шляхів для громадянського і релігійного примирення. Таким чином метою статті є висвітлення механізмів, форм і методів організаційно-кадрового зміцнення